Az iskolán kívüli környezeti nevelés

KÁNTOR SÁMUEL

1991. október 21-én 65 országban hozták nyilvánosságra a Világ Természetvédelmi Szövetsége (IUCN), az Egyesült Nemzetek Környezetvédelmi Programja (UNEP) és a Világ Természetvédelmi Alapja (WWF) közös dokumentumát az élet fenntartásának stratégiájáról. A dokumentum fő mondanivalója, üzenete: az emberiség a természet részeként él és csak a Föld teherbíró képességének a határán belül lehet tovább élni.

A Föld biológiai rendszereire óriási nyomás nehezedik, az emberi tevékenység végsőkig feszíti a Föld ökoszisztémáinak terhelését. Az élet fenntarthatóságának alapja a Föld és az egymás iránti tiszteleten és gondoskodáson alapuló etika. Az élet minden területén, az egyéni viselkedés és életmód normái közé be kell építenünk ezt az *új etikát.*

Az élet fenntartásának stratégiájáról szóló dokumentum mindenkihez szól. Elsősorban a döntéshozókhoz, a kormányok vezetőihez, a miniszterekhez, a kormányközi szervezetekhez stb., de a hétköznapi emberekhez is, hiszen nélkülük ez a stratégia nem valósítható meg.

Az anyag, súlyának megfelelően *önálló témaként tárgyalja az egyéni magatartást és szokásokat.* Kiemeli: „ahhoz, hogy az emberek elfogadják a fenntartható élet etikáját, át kell vizsgálniuk értékrendjüket és meg kell változtatni viselkedésüket." Majd így folytatja: „Annak érdekében, hogy a szükséges teendőket minél többen megértsék és megismerjék, az *iskolai és egyéb oktatási formákban* kell terjeszteni azokat."

Az üzenetnek ezek a gondolatai a teendők lényegét fogják meg. Ahhoz azonban, hogy az emberek értékrendjüket és viselkedésüket, szokásaikat társadalmi méretekben megváltoztassák, hosszú úton – a *konstruktív életvezetés*, a konstruktív *magatartás és tevékenységrepertoár* fokozatos kiépítése révén – lehet csak eljutni. Ebben viszont a pedagógusoknak döntő szerepük van.

Közismert tétel, hogy az ember magatartása és tevékenysége közvetlenül nem formálható, mivel egy szubjektív feltételrendszer szabályozása alatt áll. A szubjektív feltételrendszert, a személyiség belső sajátosságainak rendszerét kell megfelelő minőségben kifejlesztenünk ahhoz, hogy kiépüljön az a konstruktív magatartás- és tevékenységrepertoár, amelynek része a környezetkímélő magatartás, amelyet a Föld, az élet, az élővilág tiszteletén alapuló etika vezérel.

A személyiség társadalmi aktivitásának tartalmi sajátosságai, a magatartás és tevékenység irányát meghatározó ösztönző-szabályozó személyiségkomponensek formálásán keresztül befolyásolhatók.

Szakmai körök jelentős részében elfogadott az a tétel, hogy egy ember magatartásformája, szokásrendszere, értékrendje 8–10 éves korára kialakul, megalapozódik és utána már csak nehezen, kisebb mértékben változik. Az előzőekben vázoltakból viszont az a megállapítás következik, hogy a család, a társadalom és egyéb tényezők mellett a peda-

gógusoknak hihetetlen nagy szerepük és felelősségük van a jövő társadalma, a társadalmat alkotó állampolgárok magatartásformájának, értékrendjének, erkölcsi, etikai szintjének kialakításában, rögzítésében. Tehát ahhoz, hogy a környezetkímélő magatartásforma kialakítási folyamatában az eredmény minél szélesebb körű legyen, már az *óvodáskorban* hozzá kell látni a rend, a tisztaság, az élővilág tiszteletének, megbecsülésének elfogadtatásához, ezen értékrendeknek a személyiségkomponensek közé történő beviteléhez és rögzítéséhez.

Mielőtt a megjelölt feladatokhoz megpróbálnánk néhány gyakorlat által elfogadott utat, módszert felvázolni, célszerűnek tűnik a zsákutcába vezető *tévhitek* létezésére felhívni a figyelmet. Az elmúlt évtizedek „liberalizmusának" a környezethez való viszony területén is negatív eredményt hozó folyamatát az általános etikai, a morális romláson túl előkészítette az a fixa idea, feltételezett törvényszerűség is, mely szerint az ismeret és a magatartás determinánsai egymásnak. Ez a törvényszerűségként alkalmazott feltételezés maga után vonta azt a gyakorlatot, hogy a pedagógia területén sok helyen összevonták ill. elegyítették a két tudományágat, a nevelést és az oktatást-képzést. A bekövetkezett általános etikai, morális romlás kiváltó okai között előkelő helyre sorolhatjuk a *túlméretezett ismeretközvetítést,* ami miatt az oktatás az elmúlt évtizedekben nem tudta a képzési és nevelési feladatait megfelelően teljesíteni, továbbá nem tudott a konstruktív életvezetés kifejlesztésére kellő méretekben hatással lenni. A környezeti nevelés területe sem kivétel ez alól, hiszen az esetek jelentős részében itt is nevelés helyett oktatás, képzés, ismeretterjesztés folyt és ez nagyban elősegítette azt, hogy társadalmi méretekben megbukott az „Ismerd meg és védd" szlogen.

Az előzőekben vázoltakból, továbbá évtizedes tapasztalatok elemzéséből megállapítható, hogy nincs törvényszerű összefüggés az ismeretek egysége, nagysága, mélysége és a szokásrendszerek, viselkedési és magatartásformák, azaz, az *ismeret és a magatartás* között. E megállapításból is egyértelműen következik, hogy a környezetbarát tevékenységi és magatartásformák alakítását mély ökológiai ismeretek elsajátítása nélkül is, az élet, az élővilág, a természet tiszteletén, szeretetén alapuló etika elfogadtatásával, gyakorlatba vitelével elő lehet segíteni. Az iskolán – a tanórán – kívüli környezeti nevelés kitűnő lehetőségeket biztosít ehhez.

A jelen anyag értelemszerűen nem foglalkozik az intézményesített oktatás keretei között folyó környezeti nevelés, oktatás, képzés kérdésköreivel, helyzetével. Nézzük meg viszont, hogy a jelzett nevelési cél eléréséhez a címben megjelölt terület milyen lehetőségeinek felhasználásával juthatunk közelebb.

Az iskolán kívüli környezeti nevelés az intézményesített oktatás, képzés, nevelés terén megszerezhető ismeretekre, jártasságokra, készségekre, képességekre épít. Igyekszik azokat bővíteni, tovább fejleszteni, érzelmi oldalról elmélyíteni, alkalmazásukat az etika szintjére emelni. Hozzá kíván járulni a konstruktív életvezetés megalapozásának és kialakításának folyamatában a környezetkímélő szokásrendszerek, magatartásformák megalapozásához, fejlesztéséhez a konstruktív magatartás- és tevékenység-repertoár részévé válásához.

Az óvoda mint a személyiségfejlesztés, -formálás első és legfontosabb intézménye, a családdal együtt meghatározó szerepet játszik a konstruktív szokásrendszerek, cselekvési formák megalapozásában. Felkeltheti, kialakíthatja a gyerekben a természettel, az élővilággal való közvetlen kapcsolat igényét, annak tiszteletét, a jelzett igényeknek a belső szükséglet szintjére való emelését.

Az *iskola* az intézményesített oktatás kereteit meghaladó lehetőségekkel rendelkezik a környezeti oktatás, képzés, nevelés terén. Saját maga is szervezhet, és szervez is iskolán – tanórán – kívüli tevékenységet, amely sok esetben kapcsolatban van a környezeti neveléssel. A szakköri munka, az önképző kör, a TDK, a pályázatok kiírása, vetélke-

dők rendezése, kirándulások, táborok szervezése stb. sokszínű lehetőséget biztosít az ember természeti alapzatának kibontásához, az élet, az élővilág tiszteletét magába foglaló szokásrendszer, cselekvési forma megalapozásához, etikai alátámasztásához. Az iskola, többek között nevelési tevékenységének kiegészítésére, a hatékonyság növelésére veszi igénybe az iskolán – a tanórán – kívüli oktatás, képzés, nevelés lehetőségeit.

Az egyházak. A cserkészmozgalom

Az oktatási intézményekhez közvetlenül nem kapcsolódó iskolán kívüli környezeti nevelés tradicionális területeinek, lehetőségeinek széles tárházát adják a különböző egyházi és társadalmi szervezetek, mozgalmak, közművelődési intézmények.

Az újjáéledő, újraszerveződő magyarországi *cserkészmozgalom* vajúdásai ellenére egyik komoly bázisa lehet az iskolán kívüli környezeti nevelés terén folyó munkának. A mozgalom majd 90 éves nemzetközi múltra tekint vissza. A valláserkölcsi alapzatú nevelés, a természettel való közvetlen kapcsolat, továbbá a cserkésztörvények által támasztott erkölcsi követelmények a nevelés céljaként tűzik ki azoknak a jellemvonásoknak, magatartásformáknak a kialakítását, fejlesztését, amelyek révén el kívánják érni a konstruktív életvezetés kifejlesztését és ennek részeként az ember, a természet, az egész élővilág tiszteletét, védelmének segítését.

A valláserkölcsi alapzatú cserkészet környezeti nevelési munkáját hagyományaik, ember- és természetcentrikus tevékenységük mellett jelentős mértékben segíthetik – akár meg is alapozhatják – a *hitoktatók* ill. a kereszténység alapművének a bibliának idevonatkozó részei. Feltétlen említést érdemel még a következő három egyházi megnyilvánulás:

– Lutheránus Világszövetség VII. Nagy Gyűlésére a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Szlovákiai Evangélikus Egyház által kialakított közös teológiai állásfoglalás (1984)

– Pápai Tudományos Akadémia Dokumentuma, amely a környezet védelmének modern megközelítése tárgykörben 1987-ben megszervezett tudományos hét megállapításait, következtetéseit összegzi, továbbá

– II. János Pál pápa 1990 évi újévi üzenete, amely a környezetvédelem tárgykörével nemzetközi súlyának megfelelően foglalkozik.

Mind a *három egyházi dokumentum* kiemelt figyelmet szentel a legújabb kori kihívás: a környezetszennyezés okozta gondoknak. Reálisan, világosan látja az emberiség legégetőbb problémáit. Ismeri, bemutatja a folyamatokat és a legújabb kutatások eredményeit. Ajánlásait, melyek tudományosan megalapozottnak tekinthetők, de a szubjektum irányába többlet-töltettel rendelkeznek, a nem hívők is magukévá tudják tenni. Kiemelten kezelik az élet tiszteletét, méltóságának védelmét. Az ökológiai válságot, amely az életet az egész földgolyón alapjaiban – feltételeinek tönkretételében – veszélyezteti, a legmagasabb, az erkölcsi kérdés kategóriájába teszik.

Az élet és az emberi személy méltósága iránti tisztelet globális méretű elterjesztésének nem is látok más útját mint az erkölcsöt és az etikát. Amennyiben döntéseinket, cselekedeteinket a vázolt elveken alapuló etika és erkölcs vezérli majd, akkor lehetünk békében önmagunkkal és a természettel. A környezet védelme érdekében megszületett három egyházi dokumentum példaértékű. Kiváló segítséget nyújthat a hitoktatás és a cserkész-szervezetek környezeti nevelési munkájához.

A cserkészmozgalom – országos és nemzetközi szervezettsége révén – az egységes iránymutatást adó három egyházi dokumentum eszmeiségét, tartalmát felhasználva az

egyik jó zászlóvivője lehet földgolyónkon az iskolán kívüli környezeti nevelés célkitűzéseinek.

Társadalmi szervezetek, mozgalmak, közművelődési intézmények

Hazánkban még nem fejeződött be a társadalmi, gazdasági átalakulás folyamata. A régi szervezetek, intézmények vagy megszűntek, vagy megszűnőben ill. átalakulóban vannak. Megváltozott nemcsak a társadalmi közeg, hanem a gazdasági háttér is. A társadalomban, a gazdaságban megszűnőben van az állam paternalista szerepe, viszont még nem alakult ki az a tehetős polgári réteg, az a magánvagyon, magánjövedelem, amely az állami támogatás helyébe tudna lépni, amely a több száz éves polgári demokráciákban támogatója a társadalmi szervezeteknek, mozgalmaknak. A társadalmi szervezeteknek e nehézségekkel sajnos hosszabb távon kell számolniuk.

A jelzett nehézségek ellenére, élve az egyesületekről, társadalmi szervezetekről szóló új törvény adta lehetőséggel, számottevően megnőtt a különböző jellegű egyesületek, társadalmi szervezetek, mozgalmak száma. A környezetvédelem terén ez a szám meghaladja a 200-at.

Az iskolán kívüli környezeti nevelésre kiváló színteret adhatnak a fejezet tárgykörébe tartozó mozgalmak, szervezetek, intézmények (az ifjúsági szervezetek és mozgalmak, a környezetvédelmi egyesületek, az erdei iskola mozgalom, a Természetvédelmi és Madártani Egyesület, a természetbarát, természetjáró mozgalom, az egészségnevelési mozgalom, a város- és községvédő egyesületek, a horgászegyesületek, a tudományos és ismeretterjesztő szervezetek, a környezetvédelmi oktató központok, a közművelődési szervezetek és intézmények stb.).

Természetszerűleg ezen szervezetek és intézmények nem vállalhatják át az intézményesített oktatás, képzés, nevelés feladatát, de jól kiegészíthetik azt. Építve a társadalmi szervezet jellegére, alapfunkciójára, a résztvevők, közreműködők öntevékenységére, szélesedhet az a terület, ahol a fiatalság hasznos elfoglaltságot találhat magának úgy, hogy közben az autonóm szabályozású, társadalmilag értékes magatartás- és tevékenységformák kialakulnak, megszilárdulnak az egyénben. E tevékenységgel közvetve segíthetik, erősíthetik az iskolában folyó pedagógiai munkát.

Az iskolán kívüli keretek között folyó környezeti nevelés oldani tudja a hazánkban meggyökeresedett teljesítménycentrikus, oktatásközpontú, ismeretorientált porosz stílusú iskolarendszer hiányosságait. Előtérbe tudja helyezni a gyermeket, a képzést és a nevelést úgy, hogy a gyermek személyiségének sérelme nélkül az öntevékenységen keresztül segítse elő önmegvalósítását, készségeinek, képességeinek kibontakozását, a pozitív személyiségjegyek előhívását, az autonóm, konstruktív életvezetés megalapozását.

A következőkben nézzük meg, hogy az előbbiekben vázolt nevelési célnak az eléréséhez milyen utak, módszerek, formák, cselekvési területek felhasználása révén juthatunk el.

Alapelvként leszögeztük, hogy az iskolán kívüli környezeti nevelés épít az intézményesített oktatás keretei között elsajátított ismeretanyagra, szükség esetén pótolja, kiegészíti az ismereteket, de fő céljának az egyén, a személyiség sokoldalú, öntevékeny, folyamatos foglalkoztatását kell hogy elérje és törekedjen a társadalom által elvárt magatartás- és tevékenységi normák kialakítására, megerősítésére.

Célszerű, ha az előzőekben jelzett társadalmi mozgalmak ill. szervezetek, továbbá az intézmények az iskolán kívüli környezeti nevelés programját a bázishely, a lakóhely feltárásával, környezeti állapotának figyelemmel kísérésével indítják és folyamatos tevé-

kenységként végzik. Ez lehet ismerkedés, felderítés, megfigyelés, jelzés, állapotfelvétel és változás, nyomonkövetés stb.

A fiatalok részére a programot, a feladatokat természetszerűleg az egymásra épülő folyamatok figyelembevételével a korosztályoknak, az életkori sajátosságoknak megfelelően kell megszervezni ill. meghatározni.

Szakirányú elmélyülés igényének jelentkezése esetén kiegészítő tevékenységként az adott gyerekek, diákok részére programba vehető a tudományos megalapozottságú kutató, feltáró, ismeretbővítő munka.

Az *erdei iskola* program illetve mozgalom a kohézió elősegítése, a személyiségek közelebb hozása mint egyik fontos nevelési feladat mellett, az ismeretbővítést és rögzítést egy új, ismeretlen – magyarországi viszonyok mellett nem mindig erdei – természeti környezet adta lehetőségek felhasználásával kívánja elősegíteni. Természetszerűleg e tevékenység ideje alatt is dominál a gyermekközpontú, nevelésorientált vezetői tevékenység. Nem ismeretlen az a cél sem, amit az utóbbi évtizedekben egyes országok – pl. Csehország – ipari környezet szennyezéssel agyonterhelt városainak vezetése egészségügyi rehabilitációs alapcéllal a tanév keretében, kihelyezett oktatás formájában, több hetes időtartammal, meg tudta valósítani tanuló ifjúsága számára a tanévenkénti rendszeres erdei iskolai program beiktatását. Itt az egészségügyi regenerálódás, a tanulás, a természetközeliség és a környezet adta többlet lehetőség ésszerű felhasználásával sokoldalú nevelési cél tűzhető ki, valósítható meg. Erősíthető az egyén természeti alapzata. Felkelthető és évente rendszeresen erősíthető a természet, az élő világ iránti érdeklődés, megbecsülés. Elősegíthető a természetkímélő magatartásforma kialakítása.

A *táborozás* – amely felfogható egy módosított, kiegészített, nevelésorientált programú erdei iskolának, természetismereti sulinak is – elsősorban a nyári vakáció, kisebb mértékben a téli ill. a tavaszi tanítási szünet időszaka alatt kínál kiváló, sokoldalú lehetőséget a természet, a környezet megismerésére, az ismeretek rögzítésére, a képességek sokoldalú kibontakoztatására, a közösség- és önfejlesztő magatartás- és tevékenységformák megalapozására, a konstruktív személyiségjegyek kifejlesztésére, megerősítésére.

A mi esetünkben a táborozás szaktáborozást jelent. Programjában az álatlános táborozási ismeretek elsajátítása, öntevékeny gyakorlása mellett megfelelő hangsúllyal szerepel az élővilág, a természet feltárása, tiszteletének, kíméletének, védelmének bevitele az etika szférájába. Az egyén természeti alapzatának felszínre hozása, a természettel való közvetlen kapcsolat igényének a szükségletek szintjére emelése. Ez a cél korosztályspecifikusan az egyén öntevékenységére, autonómiájára alapozva közelíthető meg. Fontos a pozitív magatartási minták, életeszmények nevelő, közösség- és személyiségformáló hatásának érvényesítése. Ez viszont megköveteli a közösség, a tábor vezetőitől, hogy megfelelő ismereti és személyiségi többlettel rendelkezzenek.

A társadalmi szervek, mozgalmak is jól felhasználhatják a környezeti nevelés folyamatában a vetélkedőket, pályázatokat.

A *vetélkedőkre* való felkészülés amellett, hogy elősegíti az ismeretek rendszerezésének, az összefüggések felismerésének készségfejlesztését, hozzájárul ahhoz a fontos nevelési célhoz is, hogy rávegye, rászoktassa a gyermeket az *önképzésre,* amely elvezet az önfejlesztő aktivitásnak szükséges szintre emeléséhez. A *pályázatok* is kitűnő lehetőséget biztosítanak ehhez.

Célszerű, ha a vetélkedők, pályázatok szervezésénél, kiírásánál a feladatcentrikusság helyett a fejlesztéscentrikusság érvényre juttatására törekszünk.

Fontos, hogy a pályázati témák meghatározásához az egyéni munkaformákat igénylő témák mellett megfelelő súlyt helyezzünk a csoportmunkát igénylő témák pályázati bevitelére is, elősegítve ezáltal a közösségfejlesztő és önfejlesztő hatások kibontakozását, megerősödését.

Hasznos olyan pályázati kiírások megjelentetése, amelyek csak bizonyos időintervallum alatt végzett folyamatos munka révén teljesíthetők. Pl. egy adott terület feltárása, az évszakonkénti változások figyelemmel kísérése, a környezet állapotváltozásának, tesztelésének rendszeres regisztrálása, az adatok feldolgozása, ok-okozati összefüggések megállapítása, a tennivalók, intézkedések meghatározása, a várható eredmény előrevetítése. Vagy például egy országos, ill. regionális vagy lokális folyamat feltárása, – pl. a savaseső helyenkénti meghatározása, következményének megállapítása folyamatos helyi észlelések felhasználásával – témakör.

A *téli madárvédelmi akció* megszervezését fontos feladatnak tekintheti minden környezetvédelmi jellegű szervezet. A környezeti nevelési tevékenységük egyik jól használható, hálás területét alakíthatják ki. A sokoldalú rendszeres tevékenység sokrétű személyiségfejlesztő lehetőséget hordoz magában. A meteorológiai adatok, az etetőnél megjelenő madarak száma és faja, az elfogyasztott eleség mennyisége és összetétele stb. napi, naplószerű vezetése a folyamatos munkára nevelés mellett később a tudományos feldolgozás, sok következtetés levonását teszi lehetővé. Tekintettel arra, hogy a gyermek ezen akció keretében a téli viszontagságok miatt nehéz helyzetbe került madárvilágnak nyújt rendszeres segítséget, érzelmileg is közel kerül az élővilág azon részéhez, amelyért önként, a kötelesség szintjére emelt tevékenységével felelősséget is vállalt. A program – akció – konstruktív tevékenység- és magatartásformák erősítése mellett jellemformáló erővel is bír.

Hagyománytiszteletből is célszerű a tavasz ünnepeként megrendezni a *Herman Ottó* által 1907-ben elindított, az elmúlt 40 év alatt visszafejlesztett, elfelejtett *Madarak és fák napja* rendezvényt. Sok módon lehet rá készülni, emlékezetessé tenni.

A környezetvédelmi *oktatóközpontok* döntő többségben oktatási, közművelődési intézmények mellett ill. keretében működtek, működnek. A környezeti nevelési tevékenységüket az oktatási intézmények tanulóira ill. spontán érdeklődő fiatalokra, kisebb mértékben felnőttekre alapozták. A *közművelődési intézmények* programjaiban, tevékenységi körében önállóan is megtalálható a környezetvédelem tárgyköre. A környezetvédelmi oktatóközpontok és a közművelődési intézmények is érzik a társadalomban végbemenő átalakulás következményeit. Összességükre életképességük, létük szükségessége, formája még nem nyert bizonyosságot. Feltételrendszerük, feladatuk, tevékenységi területük még nem stabilizálódott. Megítélésem szerint az állam paternalista funkciójának visszaszorulásával sok más egyéb feladattal együtt az előzőekben tárgyalt két intézmény tevékenységének jelentős részét is a társadalmi szervezeteknek kell átvenni, átvállalni.

Család, önművelődés

A családnak el nem hanyagolható szerepe és felelőssége van a gyermek egészséges személyisége, a konstruktív élet vezetése, a konstruktív magatartás és tevékenységrepertoár kialakításában. Erősítheti vagy gyengítheti az iskolai és az iskolán kívüli nevelés hatását.

A megfelelő pedagógiai, erkölcsi és kulturális igényszintű családban nevelkedő gyermeknél kisebb energiával lehet elérni az ember, a természet, az élet, az élővilág tiszteletét. Szokásrendszerébe, erkölcsi értékrendjébe nagyobb eséllyel lehet beépíteni az értékek, így az élővilág megbecsülését, kíméletét.

A zöldben szervezett *séták*, családi *kirándulások* a természettel való közvetlen találkozás, kapcsolat élményét adják. Minél fiatalabb korban kell elérni, hogy ez a kapcsolat igényként, szükségletként jelenjen meg a gyermeknél.

A családi séták, kirándulások vezetésénél ügyeljünk arra, hogy a természettel, az élő-

világgal való kapcsolat konstruktív magatartás- és tevékenységformákon keresztül valósuljon meg. Történjen meg az élővilág, a természet tiszteletén alapuló szokásrendszernek kialakítása, erkölcsi megalapozása. Jól segíthetik ezt a célt a lakásban tartott növények, kisállatok, amelyek gondozásába célszerű bevonni a gyereket.

Mint láthatjuk, a kirándulás a család, az iskola és az iskolán kívüli szervezetek által – többek között a környezeti nevelés területén – is felhasználható, alkalmazott nevelési módszer.

Egy megfelelő erkölcsi, kulturális igényszintű családi környezet ösztönzőleg hat a gyermek szellemi, személyiségbeli fejlődésére. Inspirálja az intelligencia-, a személyiségfejlesztő tevékenységek önkéntes művelését. E célból kiválóan felhasználhatók az élővilággal, a természettel foglalkozó mesék (pl. a Vízipók), tudományos ismeretterjesztő szak- és szépirodalmi alkotások, filmek, videoanyagok stb. Hasznos lehetőséget kínálnak e témakörben a különböző megfigyelések, kísérletek, vetélkedőre, pályázatra történő otthoni felkészülés esetleg „kutató, feltáró" tevékenység végzése. Ezek a személyiségfejlesztő folyamatok tulajdonképpen a környezet hatására már a gyermekkorban szórakozásként, hasznos időtöltésként indulhatnak, majd belső igényként, szükségletként jelentkező önművelődési tevékenységként rögződhetnek. E tevékenység egyik kedvelt, hálás területe a környezetismereti *önművelődés.*

Mint láthatjuk, a család – összhangban az óvodával, az iskolával – sokoldalúan segítheti elő a gyermek természeti alapzatának kibontását, az egészséges személyiség kifejlesztését, a környezeti kultúra, a konstruktív életvezetés megalapozását.

Ajánlás

A jelen háttéranyag elkészítésével betekintést kívántam nyújtani az iskolán kívüli környezeti nevelés területére, hogy felhívjam a figyelmet e terület fontosságára, sokoldalú pedagógiai felhasználhatóságára.

A nemzetközi ismeretek, tapasztalatok is bizonyítják, hogy a következő évtizedek pedagógiai munkájának egyik kiemelt területe lesz a környezeti nevelés, képzés. Célszerű lenne ennek az intézményesített oktatás és az iskolán kívüli formáival egyaránt súlyának megfelelően foglalkozni.

Javaslom, hogy ez a pedagógiai munka a nemzetközi szervezetek ajánlásainak megfelelően kapjon kiemelt támogatást a tárca, az OKI ill. a PSZMP részéről. Hazai és nemzetközi szakmai, erkölcsi, anyagi támogatásra egyaránt szükség van ahhoz, hogy e fontos területen határozott előrelépésről lehessen majd beszámolni, megközelítve ezáltal azt a szintet, amit a környezeti nevelés területén a fejlett polgári demokráciákban elértek.